

Copyright & Creative Commons:

The copyright of articles published in the *Journal of Financial and Economic Law Research* remains with the author(s). This journal is published as an open access publication, and all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0). This license permits use, redistribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and the use is non-commercial in nature. For more information, please refer to the journal's *Open Access Policy* page.

Termination of Contracts Containing a Stipulation in Favor of a Third Party

Ali Abbas Hayati¹, Mehdi Hadi^{2*}, Shokoufeh Bahrami³

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Abstract

Various theories have been advanced regarding the legal nature of stipulations in favor of a third party, including the theories of offer, unauthorized administration of another's property, unilateral undertaking, direct creation of rights, and the vesting of a right arising from a contractual stipulation in favor of the promisee coupled with its permissive grant to a third party. The legal characterization of a stipulation in favor of a third party differs according to each of these approaches. This study seeks to answer the question of how the termination of a contract containing a stipulation in favor of a third party affects the obligation undertaken for the benefit of that third party. The authors contend that the theory of "the vesting of a right arising from a contractual stipulation in favor of the promisee and its permissive grant to a third party" provides the most appropriate framework for analyzing the legal nature of contracts containing stipulations in favor of third parties. This approach is consistent with the true intention of the contracting parties as well as the principle of non-existence. According to this theory, what is recognized as a stipulation in favor of a third party initially arises under the principal contract for the benefit of the promisee, who subsequently permits a third party to enjoy the resulting right. Accordingly, the third party's acceptance has no effect on the creation of the stipulation in its favor. Moreover, because the stipulation operates through a permissive grant, the third party is in no circumstance entitled to bring a claim against the promisee or rescind the contract. Nevertheless, since the promisor has undertaken an obligation, the third party may, as a successor to the promisee's position, compel the promisor to perform the obligation.

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research and Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/jfel.2026.543861.1070

Received:
28 August 2025

Accepted:
28 January 2026

Published:
11 March 2026

1. Associate Professor, Department of Law, Razi University, Kermanshah, Iran.

Email: aliahayati@yahoo.com

2. (*Corresponding author), PhD Student in Private Law, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

Email: mehdi.haadi1366@gmail.com

3. M.A. in Private Law, Faculty of Law and Political Science, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Email: shokoofe.bahvami3090@gmail.com

Keywords: Conflict of Interest, Personal Exploitation, Director, Commercial Company, Fiduciary Duty.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Ali Abbas Hayati: Conceptualization, Writing - Review & Editing, Project administration.

Mehdi Hadi: Writing - Original Draft.

Shokoufeh Bahrami: Writing - Original Draft.

Competing interests:

The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Hayati, Ali Abbas, Mehdi Hadi & Shokoufeh Bahrami. (2025). Termination of Contracts Containing a Stipulation in Favor of a Third Party. *Journal of Financial and Economic Law*, 2(3): 157-181.

Extended Abstract

The principle of the relativity of contractual effects is a fundamental doctrine of contract law, under which the rights and obligations arising from a contract are generally confined to the contracting parties and their legal successors, while third parties neither acquire rights nor assume obligations by virtue of the agreement. One of the most significant exceptions to this principle is the stipulation in favor of a third party, whereby the parties agree that one of them will perform an obligation for the benefit of a person who is not a party to the contract. Despite the widespread recognition of this institution in Iranian civil law and comparative legal systems, an important legal question remains unresolved: what is the legal effect of terminating a contract containing such a stipulation? More specifically, does rescission or mutual cancellation of the principal contract extinguish the third party's entitlement, or does the third party retain an independent right that survives the termination of the underlying agreement? The answer to this question depends fundamentally on the legal nature attributed to a stipulation in favor of a third party. Different theoretical approaches produce markedly different consequences regarding the survival or extinction of the third party's rights. This study therefore examines the legal effect of terminating contracts containing stipulations in favor of third parties and seeks to identify the interpretation that is most consistent with the principles of Iranian civil law and the actual intention of the contracting parties. The research adopts a descriptive-analytical methodology. It first examines the concept of a stipulation in favor of a third party, its constituent elements, and the legal position of the third party within the Iranian legal system. It then analyzes the principal theories advanced to explain the legal nature of such stipulations and evaluates their implications in cases where the principal contract is terminated. Comparative legal analysis is also employed, where appropriate, to highlight the strengths and weaknesses of competing approaches. The analysis focuses primarily on the coherence of legal concepts, the consistency of doctrinal arguments, and their compatibility with the fundamental principles governing Iranian contract law. The study demonstrates that the legal characterization of a stipulation in favor of a third party is decisive in determining the consequences of contract termination. The prevailing view in legal scholarship treats the third party as the holder of an independent right acquired upon the conclusion of the contract, thereby rendering that right immune from subsequent decisions of the contracting parties. Although this approach appears to strengthen the protection of third-party interests, it raises significant theoretical difficulties. Recognizing an independent right for the third party inevitably limits the contracting parties' freedom to rescind or mutually terminate their agreement and indirectly requires acceptance of the binding force of unilateral promises. Such a conclusion is difficult to reconcile with several established principles of Iranian civil law, including the principle of the relativity of contractual effects, the presumption of non-obligation, and the general rule that unilateral promises do not, in themselves, create binding contractual obligations. It also risks extending contractual effects beyond the actual intention of the contracting parties. The study argues that a more coherent interpretation is provided by the theory that regards the stipulation as creating a contractual right solely for the promisee while merely

permitting the third party to benefit from the performance of that obligation. According to this analysis, the promisor assumes an obligation only toward the promisee, whereas the third party does not acquire an autonomous contractual right. Rather, the third party receives authorization to benefit from the performance of an obligation that already exists between the original parties. Consequently, any claim made by the third party derives from the promisee's contractual right rather than from an independent legal relationship with the promisor. This interpretation has important implications for the legal consequences of contract termination. Since the obligation exists exclusively within the contractual relationship between the promisor and the promisee, the rescission or mutual cancellation of the principal contract necessarily extinguishes both the contractual obligation and the authorization granted to the third party. Once the contractual foundation ceases to exist, the third party can no longer demand performance because the legal basis of that entitlement has disappeared. This conclusion preserves contractual autonomy, respects the true intention of the contracting parties, and avoids recognizing independent rights that lack a direct contractual foundation. The study concludes that the legal consequences of terminating contracts containing stipulations in favor of third parties cannot be determined without first identifying the true legal nature of such stipulations. Approaches that recognize an independent right in favor of the third party, while seemingly enhancing third-party protection, are ultimately inconsistent with the conceptual structure and fundamental principles of Iranian civil law. By contrast, interpreting the stipulation as a contractual right belonging to the promisee, accompanied only by permission for the third party to benefit from its performance, provides a more coherent and principled solution. This approach preserves the practical function of stipulations in favor of third parties while maintaining consistency with the general principles of contract law, respecting party autonomy, and preventing the unwarranted expansion of contractual obligations beyond their intended scope.

انحلال قرارداد حاوی تعهد به نفع ثالث

علی عباس حیاتی^۱، مهدی هادی^۲، شکوفه بهرامی^۳

چکیده

نظریه‌های ایجاب، اداره فضولی مال غیر، تعهد یک‌طرفی، جعل مستقیم حق و تحقق حق ناشی از شرط برای مشروطه و اباحه آن به ثالث در مورد ماهیت تعهد به نفع ثالث مطرح شده است. ماهیت تعهد به نفع ثالث، حسب هر یک از این دیدگاه‌ها متفاوت خواهد بود. تحقیق حاضر در تلاش است تا به این سؤال پاسخ دهد که انحلال قرارداد حاوی تعهد به نفع ثالث چه تأثیری بر تعهد صورت‌گرفته به نفع ثالث خواهد داشت. نویسندگان بر این اعتقاد هستند که نظریه «تحقق حق ناشی از شرط برای مشروطه و اباحه آن به ثالث» را باید مناسب‌ترین نظر برای تحلیل ماهیت قرارداد حاوی تعهد به نفع ثالث دانست. این دیدگاه با قصد واقعی طرفین و نیز اصل عدم نیز تطابق دارد. بر پایه این دیدگاه آنچه به‌عنوان شرط به نفع ثالث شناخته می‌شود، ابتدا به‌موجب قرارداد اصلی به سود متعهدله قرارداد ایجاد می‌گردد و در ادامه، وی حق ایجادشده را برای شخصی ثالث اباحه می‌نماید. از همین رو پذیرش شخص ثالث هیچ تأثیری در تشکیل شرط به سود وی ندارد و از سوی دیگر چون این شرط در قالب اباحه بوده است، در هیچ حالتی ثالث حق رجوع به متعهدله یا فسخ قرارداد را نخواهد داشت، اما به دلیل اینکه متعهدعلیه تعهدی را پذیرفته است، ثالث به قائم‌مقامی از متعهدله امکان الزام وی به انجام تعهد را خواهد داشت.

پژوهش‌کده حقوق

نوع مقاله: علمی - پژوهشی

DOI:
10.48300/jfel.2926.543861.1070

تاریخ دریافت:

۶ شهریور ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۸ بهمن ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:

۲۰ اسفند ۱۴۰۴

۱. دانشیار، گروه حقوق، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

Email: aliahayati@yahoo.com

۲. (*نویسنده مسئول)، دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

Email: mehdi.haadi1366@gmail.com

۳. کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

Email: shokoofe.bahvami3090@gmail.com

کلیدواژه‌ها: اقاله، انحلال قرارداد، تعهد به نفع ثالث، فسخ، تعهد یک طرفی.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

علی عباس حیاتی: مفهوم سازی، نوشتن - بررسی و ویرایش، مدیریت پروژه.
مهدی هادی: نوشتن - پیش نویس اصلی.
شکوفه بهرامی: نوشتن - پیش نویس اصلی.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

حیاتی، علی عباس، مهدی هادی و شکوفه بهرامی. (۱۴۰۴). انحلال قرارداد حاوی تعهد به نفع ثالث. مجله پژوهشهای حقوق مالی و اقتصادی، ۲(۳): ۱۵۷-۱۸۱.

مقدمه

قرارداد در اصل فقط در روابط متعاملین، دارای اثر است و نسبت به کسانی که در انعقاد آن مداخله‌ای نداشته‌اند، تأثیری ندارد. این قاعده به «قاعده نسبی بودن اثر قرارداد»^۴ معروف است. با این حال در پاره‌ای موارد، قرارداد، اشخاص دیگری را که در این رابطه ثالث قلمداد می‌شوند، متأثر می‌نماید. قراردادی که متضمن تعهدی به نفع شخص ثالث می‌باشد، از این قبیل است. مطابق ماده ۲۳۱ قانون مدنی، «معاملات و عقود فقط درباره طرفین متعاملین و قائم‌مقام قانونی آنها مؤثر است؛ مگر در مورد ماده ۱۹۶». به نظر عموم حقوق‌دانان ایران این ماده که مقتبس از ماده ۱۱۶۵ قانون مدنی فرانسه است، قاعده نسبی بودن اثر عقد و استثنای وارده بر آن را بیان کرده است. معنی قاعده این است که قرارداد، فقط نسبت به متعاملین مؤثر است و نمی‌تواند نسبت به اشخاص ثالث اثری داشته باشد. مبنای چنین قاعده‌ای، اصل حاکمیت اراده است؛ زیرا اراده شخص ثالث در انشای عمل حقوقی، مداخله‌ای ندارد و بر این اساس عمل حقوقی انشاشده نباید نسبت به آنها اثری داشته باشد، اما گفته می‌شود که قاعده مزبور دارای استثنا است و «تعهد به نفع ثالث»^۵ از این قبیل است. صالحی مازندرانی و محمدی میرعزیزی در تحقیقی تحت عنوان «اثر رد تعهد به نفع ثالث بر قرارداد» به بررسی اثر رد یا قبولی ثالث بر عقدی که تعهد به سود ثالث در آن گنجانده شده است، پرداخته‌اند. تحقیق حاضر نقطه مقابل این تحقیق است. در تحقیق حاضر اثر انحلال یا بقای قرارداد حاوی تعهد به سود ثالث، نسبت به حقوق ثالث مورد بررسی قرار گرفته است. تحقیقی مستقل در مورد اثر انحلال قراردادی که حاوی تعهد به نفع ثالث می‌باشد، صورت نگرفته است. دیدگاه غالب صاحب‌نظران بر این است که انحلال قرارداد مزبور تأثیری در حقوق ثالث نخواهد داشت، اما این دیدگاه با توجه به ماهیت تعهد به سود ثالث می‌تواند به چالش کشیده شود و لااقل بر طبق برخی نظریات مطرح‌شده در مورد ماهیت قرارداد حاوی تعهد به سود ثالث، انحلال قرارداد موجب زوال حق ثالث نیز می‌گردد. تحقیق حاضر درصدد پاسخ به این سؤال است که انحلال قرارداد حاوی تعهدی به سود ثالث، بر حقوق ثالث چه اثری دارد؟ برای پاسخ به این سؤال ابتدا با مفهوم تعهد به نفع ثالث آشنا شده، سپس ماهیت حقوقی تعهد به نفع ثالث و انحلال‌پذیری یا انحلال‌ناپذیری تعهد به نفع ثالث را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱- مفهوم تعهد به نفع ثالث

تعهد به نفع ثالث، عمل حقوقی است که به موجب آن یکی از طرفین به عنوان شرط‌کننده، در

4. L'effe relative du contrat

5. Stipulation pour autrui

ضمن عقدی بر طرف دیگر قرارداد به عنوان پذیرنده شرط، شرط می کند که عملی را به نفع او انجام دهد یا از انجام عملی به نفع او خودداری کند. به طرف قراردادی که تعهد به نفع ثالث را بر ذمه می گیرد، مشروط علیه یا پذیرنده شرط^۶، و به طرف قراردادی که بر دیگری شرط نموده است، مشروط له یا شرط کننده^۷ و به کسی که خارج از این رابطه قراردادی از شرط مزبور منتفع می شود، منتفع ثالث^۸ می گویند. در مورد اینکه آیا تملیک رایگان مال در قالب تعهد به نفع ثالث ممکن است یا خیر، ابهاماتی وجود دارد؛ نظر غالب با این دیدگاه مخالف است (کاتوزیان، ۱۳۹۹: ۲۰). از همین رو می بایست مفهوم تعهد و ثالث شناخته شوند. تعهد به نفع ثالث ممکن است خاص یا عام باشد. در تعهد خاص، شخص ثالثی که از شرط منتفع می شود، شخص یا اشخاصی معلوم و محصورند؛ اما در تعهد عام، منتفعین شرط معلوم و محصور نیستند؛ بنابراین مشروط له می تواند بر طرف دیگر قرارداد شرط کند تا عملی را به نفع اشخاص نامعین و نامحصوری انجام دهد؛ مانند اینکه بر خواننده ای شرط کند که کنسرتی به نفع بیماران سرطانی برگزار کند. یا شرط کند که آب سردکن برای استفاده عمومی بر مسیر خاصی نصب کند؛ بنابراین «طرفین قرارداد» را می توان اشخاصی دانست که در لحظه انعقاد عقد، قرارداد به آنها مربوط است (حبیبی، ۱۴۰۰: ۲۵). با وجود این اشخاصی که تحت شرایطی قائم مقام طرفین قرارداد می شوند، نیز طرف قرارداد به شمار می آیند؛ چراکه قائم مقامی در دعوا یکی از فروض سمت در دادرسی نیست، بلکه شخص قائم مقام به اصالت اقدام می کند و هر آنچه کسب می کند، برای خویش است (خانی و دارویی، ۱۴۰۰: ۶۴).^۹ لذا طرف قرارداد کسی است که قرارداد را برای خود واقع ساخته یا اینکه در مرحله اجرای قرارداد، به سبب قائم مقامی از حقوق و تعهدات ناشی از آن متأثر می شود. مطابق ماده ۱۱۲۲ قانون مدنی پیشین فرانسه، «اصل بر این است که هر شخص شرط یا تعهدی را برای خود و وراث و قائم مقامان قانونی خویش مقرر کرده است، مگر آنکه خلاف آن به صراحت بیان شده یا از ماهیت قرارداد استنباط شود».^{۱۰} اگرچه پس از اصلاحات سال ۲۰۱۶ قانون مدنی فرانسه، مفاد ماده یادشده به صورت عینی در هیچ ماده ای بازنویسی نشد، ماده ۷۲۴ این قانون همچنان بر جانشینی وراث در دارایی، حقوق و دعاوی

6. Promettant

7. Stipulant

8. Tiers beneficiaire

۹. البته برخی بر این اعتقاد هستند که بهتر می بود قائم مقام را نیز در حقوق ایران ثالث محسوب می کردیم که بنابر حکم خاص قانونگذار داخل در اثر اصل نسبی بدن قرارداد قرار گرفته است (شیروانی زاده آرانی و میرزانژاد جویباری، ۱۴۰۱: ۲۳۸).

10. "on est censé avoir stipulé pour soi et ses héritiers et ayants cause, à moins que le contraire ne exprime ou ne résulte de la nature de la convention".

مورث از زمان فوت وی تأکید دارد. همچنین ماده ۱-۱۲۱۶^{۱۱} در قرارداد انتقال قرارداد، انتقال گیرنده را در هر حال مسئول انجام مفاد تعهد دانسته و انتقال دهنده را نیز در صورت وجود شرایطی ضامن انجام این تعهدات تعیین کرده است. به عبارتی قائم مقام خاص را در این مورد همسنگ قائم مقام عام می‌داند. همین رویکرد را می‌توان در منطوق مواد ۱۳۷۳^{۱۲}، ۱۳۷۴^{۱۳}، ۹۲۱^{۱۴} و ۹۳۱-۱۵ برداشت کرد. در این مواد، قائم مقام در عرض وراثت قرار گرفته و ادعای انکار امضا متوفی یا اجرای مفاد عقد هبه توسط وی ممکن است. درواقع دلیل حذف مفاد ماده

11. Si le cédé y a expressément consenti, la cession de contrat libère le cédant pour l'avenir. À défaut, et sauf clause contraire, le cédant est tenu solidairement à l'exécution du contrat.

اگر طرف باقی‌مانده قرارداد به صراحت بدان رضایت داده باشد، انتقال قرارداد، انتقال دهنده را برای آینده بری می‌سازد. در غیر این صورت و مگر خلاف آن شرط شده باشد، انتقال دهنده نسبت به اجرای قرارداد به‌طور تضامنی ملتزم است.

12. La partie à laquelle on l'oppose peut désavouer son écriture ou sa signature. Les héritiers ou ayants cause d'une partie peuvent pareillement désavouer l'écriture ou la signature de leur auteur, ou déclarer qu'ils ne les connaissent. Dans ces cas, il y a lieu à vérification d'écriture.

طرفی که سند علیه او ابراز می‌شود، می‌تواند خط یا امضای منتسب به خود را انکار کند. ورثه یا قائم مقامان یکی از طرفین نیز به همین ترتیب می‌توانند خط یا امضای مورث خود را انکار کنند یا اظهار دارند که آن را نمی‌شناسند. در این موارد باید به رسیدگی برای احراز اصالت خط اقدام شود.

13. L'acte sous signature privée contresigné par les avocats de chacune des parties ou par l'avocat de toutes les parties fait foi de l'écriture et de la signature des parties, tant à leur égard qu'à celui de leurs héritiers ou ayants cause. La procédure de faux prévue par le code de procédure civile lui est applicable. Cet acte est dispensé de toute mention manuscrite exigée par la loi

سند عادی که به امضای وکیل هر یک از طرفین یا به امضای وکیل همه طرفین رسیده باشد، نسبت به خود طرفین و نیز نسبت به ورثه یا قائم مقامان آنان، دلیل بر انتساب خط و امضای طرفین است. آیین دعوای جعل پیش‌بینی شده در قانون آیین دادرسی مدنی بر این سند نیز قابل اعمال است. این سند از هرگونه ذکر دست‌نویسی که قانون الزام کرده باشد، معاف است.

14. La réduction des dispositions entre vifs ne pourra être demandée que par ceux au profit desquels la loi fait la réserve, par leurs héritiers ou ayants cause: les donataires, les légataires, ni les créanciers du défunt ne pourront demander cette réduction, ni en profiter.

کاهش تصرفات میان زندگان فقط از سوی اشخاصی که قانون به سود آنان حق رزرو برقرار کرده است، یا از سوی ورثه یا قائم مقامان ایشان، قابل مطالبه است؛ گیرندگان هبه، موصی لهم و نیز طلبکاران متوفی نه می‌توانند این کاهش را مطالبه کنند و نه از آن بهره‌مند شوند.

15. En cas de vice de forme, une donation entre vifs ne peut faire l'objet d'une confirmation. Elle doit être refaite en la forme légale.

Après le décès du donateur, la confirmation ou exécution volontaire d'une donation par les héritiers ou ayant cause du donateur emporte leur renonciation à opposer les vices de forme ou toute autre cause de nullité.

در صورت عیب شکلی، هبه میان زندگان قابل تأیید نیست و باید با شکل قانونی از نو واقع شود. پس از فوت واهب، تأیید یا اجرای داوطلبانه هبه از سوی ورثه یا قائم مقام واهب، به معنای چشم‌پوشی آنان از استناد به عیوب شکلی یا هر سبب دیگر بطلان است.

۱۱۲۲ قانون مدنی پیشین در اصلاحات سال ۲۰۱۶ قانون مدنی فرانسه، بدهات و پذیرش همگانی حکم این ماده بوده است. ماده ۲۱۹ قانون مدنی ایران نیز به صورت یکسان قائم مقام را در کنار متعاملین قرار داده است و آنان را ملزم به اجرای قرارداد کرده است. لذا می توان گفت که قائم مقام طرف قرارداد است، نه شخص ثالث.

نماینده اعم از قانونی، قراردادی و قضایی نسبت به قراردادی که برای دیگری منعقد می کند، ثالث محسوب می شود؛ زیرا شخص نماینده از قراردادی که منعقد می کند، بشخصه نه منتفع می شود و نه متضرر. این معیار را باید معیار اصلی شناسایی ثالث دانست. در جایی که نماینده، سمت نمایندگی خود را به اطلاع طرف قرارداد می رساند. اثرناپذیری او از قرارداد، موجه و منطقی است. حال چنانچه نماینده، سمت نمایندگی خود را به هر دلیل ابراز ننموده و طرف معامله از این امر بی اطلاع باشد، آیا چنین نماینده ای همچنان ثالث محسوب می شود؟ در حقوق فرانسه، حسب اینکه نمایندگی به اطلاع طرف معامله رسانده شده یا نه، به «نمایندگی تام»^{۱۶} و «نمایندگی ناقص»^{۱۷} تقسیم شده است. اگر نمایندگی از سنخ نمایندگی تام باشد، یعنی طرف معامله از سمت نمایندگی، مستحضر باشد، نماینده در رابطه قرارداد مزبور ثالث محسوب می شود. در نتیجه آثار این قرارداد متوجه شخص او نمی شود و اگر نمایندگی از سنخ نمایندگی ناقص باشد، نماینده در این رابطه طرف معامله است، نه شخص ثالث (Kacaj, 2017: 43).

اما قانون مدنی ایران در ماده ، در ظاهر این تفکیک را نپذیرفته و در هر حال نماینده را ثالث دانسته است. مطابق این ماده، «کسی که معامله می کند، آن معامله برای خود آن شخص، محسوب است؛ مگر اینکه در موقع عقد، خلاف آن را تصریح نموده یا بعد خلاف آن ثابت شود...». حکم مزبور قابل انتقاد است. قرار دادن طرف معامله بعد از انشای عقد در برابر کسی که دیگری، به نمایندگی از او عمل کرده، با اصل آزادی قراردادها مغایر است (صالحی مازندرانی و محمدی میرعزیزی، ۱۳۹۶: ۱۱۸)؛ زیرا از جمله نتایج پذیرش اصل آزادی قراردادها این است که هرکسی اختیار دارد تا طرف معامله را خود انتخاب کند (کاتوزیان، ۱۳۸۷: ۳۲۸). در حالی که در ماده مزبور، به نماینده این اجازه داده شده که سمت نمایندگی خود را پنهان کند و بعد از انعقاد قرارداد، طرف معامله را در برابر کسی قرار دهد که وی قصد معامله با او را نداشته است. حتی در چنین فرضی، گاه ممکن است که وقوع توافق اراده، محل تردید باشد. لذا تا زمانی که قانونگذار، حکم مزبور را اصلاح نکرده است، رویه قضایی می تواند این قسمت از ماده را که مقرر می دارد: «... یا بعد خلاف آن ثابت شود...»، فقط ناظر به رابطه اصیل و نماینده بداند؛ یعنی نماینده ای که سمت خود را آشکار ننموده، نسبت به قراردادی که با ثالث با حسن نیت منعقد

16. La representation parfait

17. La representation imparfaite

می‌کند، بر اساس نظریه اعتماد مشروع ناشی از ظاهر، طرف معامله فرض شود نه ثالث (محسنی، ۱۳۹۴: ۱۳۳).

حال که جایگاه و معیار شناسایی شخص ثالث تبیین شد، باید مفهوم تعهد نیز مشخص گردد. در قانون مدنی تعهد در دو معنا به کار رفته است. اول در معنای مصدری که به معنای بر عهده گرفتن انجام یا ترک عمل است. موارد ۱۸۳ و ۲۲۱ قانون مدنی مصادیق این مورد هستند. درمقابل در ماده ۲۲۲ و ۲۲۶ قانون مدنی به معنای اسم مفعولی است که به معنای تکلیف و وظیفه‌ای که به صورت قانونی بر عهده شخص متعهد ثابت است، استفاده شده است. منظور تحقیق حاضر مفهوم مصدری تعهد است. بر اساس همین معنای مصدری، گفته‌اند که «تعهد رابطه‌ای است حقوقی که نتیجه آن انتقال مال یا انجام دادن فعل یا ترک فعل معین یا اسقاط یک اثر حقوقی باشد» (جعفری لنگرودی، ۱۳۵۷: ۹۰۹).

برای تحقق تعهد به نفع ثالث باید عقد میان مشروطه و مشروط‌علیه منعقد گردد و در این قرارداد تمامی شرایط صحت معامله رعایت شود؛ اما شخص ثالثی که تعهد به نفع او شده است، در انعقاد این قرارداد نقشی ندارد؛ بنابراین تحقق تعهد به نفع ثالث، مستلزم قبول منتفع ثالث نیست. حتی ضرورتی ندارد که منتفع ثالث دارای اهلیت باشد؛ لذا منتفع ثالث می‌تواند محجور باشد. از همین رو ماده ۱۱۹۹ قانون مدنی فرانسه^{۱۸} عنوان می‌کند «قرارداد فقط میان طرفین ایجاد تعهد می‌کند. اشخاص ثالث نه می‌توانند اجرای قرارداد را مطالبه کنند و نه می‌توانند به اجرای آن ملزم شوند». از این ماده، به‌عنوان تصریح قانون به اصل نسبی بودن قرارداد یاد کرده‌اند (Saliko & Bezatliu, 2018: 21). طرفین قرارداد می‌توانند شرطی را به نفع ثالثی که در حال حاضر مجهول است ولی قابلیت تعیین دارد یا شخص ثالثی که هنوز متولد نشده ولی قابلیت تولد دارد و در آینده قابل تعیین است، درج کنند (ماده ۸-۱۳۶ قانون بیمه فرانسه)؛ برای مثال شخصی می‌تواند با قرارداد بیمه توافق کند که حق بیمه او را به نفع شخصی صغیر (Kacaj, 2017: 43) بپردازد.

۲- ماهیت تعهد به نفع ثالث

مطابق قسمت اخیر ماده ۱۹۶ «... ممکن است در ضمن معامله که شخص برای خود می‌کند، تعهدی به نفع شخص ثالث بنماید». تعهد به نفع ثالث، به‌طور معمول در چهره «شرط ضمن عقد» ظاهر می‌شود. این شرط، از سنخ شرط فعل است (صالحی مازندرانی و محمدی میرعزیزی، ۱۳۹۶: ۱۲۶)؛ بنابراین تعهد به نفع ثالث نمی‌تواند از اقسام شرط صفت یا شرط

18. Le contrat ne crée d'obligations qu'entre les parties. Les tiers ne peuvent ni demander l'exécution du contrat ni se voir contraints de l'exécuter...

نتیجه باشد. با این حال ممکن است تعهدی که به نفع ثالث می‌شود، یکی از دو عوض معامله باشد و فرع بر عوض معامله نباشد، کما اینکه در عقد بیمه چنین است. قانونگذار در ماده ۷۶۸ قانون مدنی و در خصوص عقد صلح چنین مقرر کرده است: «در عقد صلح ممکن است یکی از طرفین در عوض مال الصلحی که می‌گیرد، متعهد شود که نفقه معینی همه‌ساله یا همه‌ماهه تا مدت معین، تأدیه کند. این تعهد ممکن است به نفع شخص یا اشخاص ثالث واقع شود». تعهد به نفع ثالث می‌تواند یکی از دو عوض عقد نباشد. بلکه طرفین می‌توانند توافق کنند که علاوه بر عوضین اصلی قرارداد، یکی از آنان تعهدی به نفع ثالث ببذیرد. به‌عنوان مثال موجب بر مستأجر شرط می‌کند که علاوه بر پرداخت ماهانه اجاره‌بها، از پدر سالخورده او نگهداری کند. در این صورت تعهد به سود ثالث (پدر موجب) جنبه فرعی دارد.

تعهد به نفع شخص ثالث، هرچند تمام اعتبار خود را از قرارداد میان مشروطه و مشروطعلیه می‌گیرد و بر این اساس می‌بایستی میان آن دو اثرگذار باشد (صالحی مازندرانی و محمدی میرعزیزی، ۱۳۹۶: ۱۲۷)، اما نوعی رابطه حقوقی میان مشروطعلیه و منتفع ثالث نیز برقرار می‌کند؛ زیرا مشروطعلیه متعهد شده است که به نفع شخص ثالث، تعهدی را ایفا نماید. در این رابطه دینی، مشروطعلیه، متعهد و مشروطله، متعهدله است؛ اما از آنجا که حسب فحوای تعهد، مشروطله انتفاع از شرط را برای ثالث در نظر گرفته است، لذا به‌صورت ضمنی، این حق برای او شناسایی شده که برای بهره‌مندی از تعهد مزبور، به مشروطعلیه رجوع کند (باقری، ۱۴۰۱: ۶۳). به این ترتیب شخص ثالث می‌تواند به دادگاه مراجعه کند و متعهد را ملزم به ایفای تعهد نماید. حتی اگر مستند قرارداد متضمن تعهد مزبور، سند رسمی باشد، منتفع ثالث می‌تواند از طریق اجرای ثبت اسناد، اجرای مفاد سند را در بخشی که به نفع اوست تقاضا نماید. اگر اجرای اجباری تعهد ممکن نباشد و تعهد به دلیل قائم به شخص بودن، توسط دیگری قابل ایفا نباشد، منتفع ثالث حق فسخ قرارداد اصلی را ندارد (باقری، ۱۴۰۱: ۶۳).

در اصل مشروطله از باب احسان یا هر انگیزه معنوی دیگری که دارد، می‌خواهد در قراردادی که با مشروطعلیه می‌بندد، نفعی به شخص ثالث برساند. مشروطعلیه، تعهدی به ثالث ندارد تا در نتیجه آن، ملزم به جلب این نفع برای او باشد؛ اما بسته به ماهیت نفعی که برای ثالث ایجاد شده، رابطه حقوقی مشروطعلیه و منتفع ثالث متفاوت خواهد بود. آن دسته از حقوق‌دانانی که نفع ایجادشده برای ثالث را «حق» می‌دانند، گفته‌اند که مشروطله نمی‌تواند به زیان منتفع ثالث اقدامی بکند. برای مثال از انجام شرط به نفع او انصراف دهد یا ذی‌نفع آن تعهد را تغییر دهد. حتی مشروطله قادر نیست قرارداد متضمن تعهد به نفع ثالث را فسخ یا اقاله نماید؛ زیرا این عمل، منافی حقوق مکتسبه منتفع ثالث است. این دسته از حقوق‌دانان، اختیار بیمه‌گذار در تغییر ذی‌نفع بیمه را که در ماده ۲۵ قانون بیمه سال ۱۳۱۶ تجویز شده است،

حکمی استثنایی و خلاف قاعده قلمداد کرده‌اند (صفایی، ۱۴۰۳: ۱۸۶)، اما به نظر می‌رسد که منتفع ثالث در قراردادی که دیگران منعقد کرده‌اند، از چنین حقی برخوردار نمی‌شود. بلکه وی فقط به تجویز مشروطه، اجازه انتفاع از متعلق شرط را دارد. بر همین اساس مشروطه می‌تواند هم ذی‌نفع تعهد را تغییر دهد و هم نسبت به اقاله یا فسخ قرارداد متضمن تعهد به نفع ثالث، اقدام نماید. در این صورت اختیار مقرر در ماده ۲۵ قانون بیمه نه‌تنها خلاف قاعده نبوده، بلکه خود قاعده‌ای عمومی برای تعهد به نفع ثالث است.

حقوق‌دانان در توجیه ماهیت حقوقی تعهد به نفع شخص ثالث، نظریه‌های مختلفی ابراز نموده‌اند. هر یک از این نظریه‌ها، در پی آن است که محملی حقوقی برای توجیه معتبر بودن انتفاع ثالث از قراردادی که دیگران منعقد کرده‌اند، بیابد. در حالتی که ضمن عقد شرط می‌شود که مشروط‌علیه مالی را که به‌صورت عین است به شخص ثالث بدهد، چنین شرطی با طبیعت عقد هبه سازگاری دارد؛ یعنی به تعبیر دیگر شرط تملیک به سود شخص ثالث در حکم ایجاب هبه به سود او است که پس از قبول متهب و قبض تحقق می‌یابد و طبق قاعده برای واهب (مشروطه) حق رجوع وجود دارد؛ بنابراین مادامی که متهب هبه را قبول نکرده و موهوبه را قبض نکرده است، حقی برای ثالث به وجود نمی‌آید. اگر متهب از قبول و قبض هبه امتناع نماید، مال مورد نظر عوض انتقال یافته به مشروطه قلمداد می‌شود و مشروط‌علیه باید آن را به مشروطه تسلیم نماید؛ اما در مواردی تعهد به نفع ثالث متضمن تسلیم عین مالی به شخص ثالث نیست، بلکه متضمن تعهدی است که بر اساس آن مشروط‌علیه ملتزم شده تا کاری را برای شخص ثالث انجام دهد یا از انجام دادن کاری به نفع ثالث خودداری کند. در تعیین ماهیت چنین تعهدی نظریه‌های مختلفی مطرح شده است؛ نظریه ایجاب، نظریه اداره مال غیر، نظریه تعهد یک‌طرفی و نظریه جعل مستقیم حق ناشی از قرارداد، از جمله این نظریه‌ها هستند. پس از تحلیل این نظریه‌ها در نهایت نظری که با اصول و قواعد حقوقی پذیرفته‌شده در حقوق ایران سازگاری بیشتری دارد، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳- انحلال قرارداد متضمن تعهد به نفع ثالث

معتبر بودن تعهد به نفع ثالث و الزام‌آور بودن این تعهد در قسمت اخیر ماده ۱۹۶ ق.م‌مورد تصریح قرار گرفته است. آنچه مورد نزاع است و اجماعی درخصوص آن مشاهده نمی‌شود، ماهیت این نوع تعهد است که در مبحث پیشین اشاره شد چه اختلاف‌نظراتی در این خصوص وجود دارد. ثمره این اختلاف‌نظرات را می‌توان در انحلال‌پذیری یا انحلال‌ناپذیری قراردادی دانست که متضمن تعهد به نفع ثالث است. قرارداد بعد از انعقاد ممکن است «فسخ» یا «تفاسخ» یا «منفسخ» گردد. در همه این حالات، اثر انحلال ناظر به آینده است؛ اما سبب انحلال در این

حالات متفاوت است. در فسخ و تفاسخ منحل شدن قرارداد، ارادی است. در فسخ یکی از طرفین، قرارداد را به صورت یک جانبه بر اساس حق فسخی که دارد، منحل می کند و در تفاسخ، طرفین با توافق، قرارداد را اقاله می کنند. ولی منفسخ شدن قرارداد، غیرارادی است. در اینکه اگر قراردادی منفسخ شود، تعهد به نفع ثالث در ضمن آن نیز منفسخ می شود، تردیدی نیست. لذا در این خصوص نیازی به تفصیل بحث نیست. ولی در انحلال پذیری ارادی قرارداد متضمن تعهد به نفع ثالث، اتفاق نظر وجود ندارد. حقوق دانان در این خصوص اختلاف نظر دارند. از این رو در ادامه، این مسئله بر پایه هر یک از نظریه های مطرح شده درباره ماهیت تعهد به نفع ثالث مورد بررسی قرار می گیرد.

۳-۱- انحلال قرارداد بر اساس نظریه ایجاب^{۱۹}

به موجب این نظریه، در تعهد به نفع ثالث ابتدا حق به نفع مشروط لایجاد می شود؛ نام برده سپس انتفاع از آن را به شخص ثالث پیشنهاد (ایجاب) می کند. نفع ناشی از تعهد مزبور زمانی برای شخص ثالث مستقر می شود که نام برده، ایجاب مزبور را قبول نماید (Josseland, 1928: 424; Kacaj, 2017: 43). «دمولومب»^{۲۰} و «لوران»^{۲۱} از جمله طرفداران این نظریه بودند. در این نظریه تلاش شده است تا رابطه قراردادی میان شرط کننده و شخص ثالث برقرار گردد؛ یعنی بعد از اینکه حقی به نفع مشروطه ایجاد شد، برای انتقال این حق ضروری می داند با ایجاب و قبول حق مزبور به شخص ثالث انتقال یابد؛ درحقیقت طرفداران این نظریه معتقدند که در تعهد به نفع ثالث دو رابطه قراردادی محقق می شود؛ نخست قراردادی که متضمن تعهد به نفع ثالث است، میان مشروط علیه و مشروطه معقد می شود و سپس مشروطه به منظور منتفع نمودن شخص ثالث از این نفع به او پیشنهاد می دهد تا این تعهد را به نفع خود بپذیرد. اگر ثالث آن را پذیرفت، میان مشروطه و منتفع قراردادی که حاوی تعهد به نفع ثالث است، منعقد می شود. از این رو به آن نظریه دو قراردادی نیز می گویند (محمدی، ۱۳۸۸: ۲۷۳).

رابطه میان مشروط علیه و مشروطه، حسب اینکه تعهد به نفع ثالث، عوض اصلی قرارداد است یا تعهدی فرع بر عوض اصلی قرارداد، تابع احکام اجرای تعهدات قراردادی و شرط (فعل) ضمن عقد است؛ بنابراین اگر تعهد به نفع ثالث، عوض اصلی قرارداد باشد و مورد معامله فاقد شرایط اعتبار قانونی باشد، قرارداد باطل است؛ اما اگر تعهد به نفع ثالث، تعهدی فرع بر عوض قرارداد باشد، تابع احکام شروط ضمن عقد می شود؛ یعنی از سه حالت خارج نیست. یا معتبر و

19. Theorie de l'offre

20. Dmolombe

21. Laurent

لازم الاجرا است یا باطل است ولی مبطل عقد نیست، یا باطل است و مبطل عقد نیز هست.^{۲۲} در هر صورت اگر عقد و تعهد به نفع ثالث که در ضمن آن مندرج است، معتبر باشد، مشروط‌علیه در برابر مشروط‌له ملزم به ایفای تعهد است؛ زیرا ذی‌نفع اصلی تعهد به نفع ثالث، همان مشروط‌له است. رابطه دینی میان او و مشروط‌علیه برقرار می‌شود؛ بنابراین اگر مشروط‌علیه از اجرای تعهد مزبور امتناع نماید، مشروط‌له می‌تواند الزام او را به ایفای تعهد درخواست نماید. کلیه ضمانت اجراهای مقرر برای تخلف از تعهدات قراردادی و شرط (فعل) ضمن عقد در مورد تعهد به نفع ثالث، قابل اعمال است.^{۲۳}

بر اساس این نظریه تعهد به سود ثالث استثنایی بر اصل نسبی بودن اثر عقد نیست، زیرا تعهد به نفع ثالث نیز بر قرارداد میان منتفع و مشروط‌له استوار است. حقوق آلبانی از این دیدگاه پیروی کرده است و تا زمانی که ثالث اراده خود مبنی بر پذیرش تعهد را به اطلاع یکی از طرفین قرارداد اصلی نرسانده، حقی برای ثالث قابل تصور نمی‌داند (Kacaj, 2017: 43). این نظریه نمی‌تواند توجیه مناسبی برای پذیرش نهاد حقوقی تعهد به نفع ثالث باشد، زیرا نخست اینکه تعهد به نفع ثالثی که در متون قوانین مورد پذیرش قرار گرفته است و قانونگذار آثاری بر آن مترتب نموده است، منوط به ایجاب از جانب مشروط‌له و قبول آن از سوی منتفع ثالث نیست؛ بلکه تعهد به نفع ثالث به وجود می‌آید، هرچند که شخص ثالث هنوز آن را قبول نکرده باشد یا حتی اگر شخص ثالث به هنگام تحقق تعهد مزبور شرایط یا اهلیت قبول آن را نداشته باشد. دوم، طبق این نظر اگر قبل از قبول ایجاب مورد نظر مشروط‌له فوت نماید، قبول بعدی منتفع ثالث نمی‌تواند باعث تحقق تعهد به نفع ثالث شود، زیرا به هنگام توافق اراده‌ها طرفین عقد باید موجود و دارای اهلیت باشند. این در حالی است که در بیمه عمر منتفع بعد از فوت بیمه‌گر (مشروط‌له) حق بیمه‌ای که به نفع او ایجاد شده است را می‌پذیرد. سوم، اگر ایجاد شدن تعهد به نفع ثالث مستلزم قبول از جانب وی باشد، لازم می‌آید تا قبل از قبولی ثالث، تعهد ایجادشده جزء دارایی مشروط‌له باشد که در این صورت از جانب طلبکاران وی قابل توقیف و تأمین خواهد بود و اگر مشروط‌له قبل از قبولی منتفع ثالث فوت کند، نباید قبولی شخص ثالث باعث شود تا نفع ایجادشده بلافاصله به ملکیت منتفع ثالث انتقال یابد، بلکه این نفع جزء دارایی متوفی است و بعد از تصفیه دیون اگر چیزی باقی ماند، میان وراثت تقسیم شود. البته تعهد به نفع ثالث در حیطه احکام وصیت قابل اجرا خواهد بود، یعنی در چنین فرضی باید تعهد به نفع ثالث را نوعی وصیت قلمداد کرد. به‌عنوان مثال در بیمه عمر اگر ثالث حق بیمه را قبول نکرده باشد، این حق

۲۲. مواد ۲۳۲ و ۲۳۳ قانون مدنی.

۲۳. مواد ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۴۰، ۲۴۴، ۲۴۶ قانون مدنی.

جزء دارایی متوفی قرار می‌گیرد و باید ابتدا بدهی متوفی از محل آن پرداخت گردد. سپس اگر بدهی‌ها تصفیه گردید، باید تعهد به نفع ثالث اجرا گردد و باقی دارایی میان وراثت تقسیم می‌شود. این نتیجه مورد قبول واقع نشده است. چهارم، اگر تحقق تعهد به نفع ثالث فقط مستلزم قبول ثالث باشد و گفته شود بعد از قبول وی تعهد الزام‌آوری به نفع او ایجاد می‌شود، چنین برداشتی از تعهد به نفع ثالث به منزله الزام‌آور دانستن تعهد یک‌جانبه (شرط ابتدایی) خواهد بود، زیرا مشروطه بدون اینکه عوضی از سوی منتفع ثالث به دست آورد، خود را در برابر وی ملتزم کرده است و این در حالی است که حسب قواعد حقوقی تعهد یک‌جانبه و بدون عوض، فقط وعده‌ای اخلاقی است و از نظر حقوقی اعتباری ندارد.^{۲۴} نارسایی‌هایی این نظریه باعث شده است عده‌ای دیگر از حقوق دانان توجیه دیگری برای آن جستجو نمایند.

حال چنانچه ماهیت تعهد به نفع ثالث بر مبنای این نظریه تبیین شود، در راستای تحلیل انحلال قرارداد حاوی تعهد به نفع ثالث، می‌توان وجود حق را به اعتبار زمانی دو قسم و به اعتبار شخص فسخ‌کننده دو قسم دیگر تقسیم کرد. از حیث زمانی، قبل از انعقاد قرارداد میان ذی‌نفع ثالث و مشروطه برای ذی‌نفع ثالث حقی مستقر نشده و فسخ قرارداد هیچ زبانی به وی وارد نمی‌کند. البته زمان پیش از انعقاد قرارداد اعم از زمان مذاکرات قراردادی و پیش از آن است، از همین رو اینکه چه کسی فسخ‌کننده قرارداد است، می‌تواند آثار متفاوتی در پی داشته باشد. بدین معنی که اگر در مذاکرات پیش قراردادی شخصی حسن نیت را رعایت کند، مسئول جبران خسارات وارده خواهد بود (حاجی‌پور، ۱۳۹۷: ۵۱). در این میان این پرسش مطرح می‌شود که دایره جبران خسارت شامل خسارات ذی‌نفع ثالث نیز می‌گردد؟ با توجه به اینکه خسارت وارده در این فرض مستقیم بوده و ارکان تسبیب قابل تصور است، باید پاسخ مثبت به این سؤال داد؛ البته باید توجه داشت که این خسارت معنای استحقاق ذی‌نفع ثالث موضوع قرارداد نیست، بلکه به جهت خساراتی است که از باب مذاکرات قراردادی برای وی ایجاد شده است و در هر حال حقی نسبت به مطالبه انجام تعهدات ناشی از قرارداد را نخواهد داشت؛ اما با انعقاد قرارداد دوم (میان مشروطه و ذی‌نفع ثالث) شرایط تغییر می‌کند. در این حالت دو برداشت را می‌توان مطرح کرد. اول اینکه قرارداد دوم بر پایه این شرط بنایی مستقر شده باشد که آنچه از قرارداد اول برای مشروطه حاصل می‌شود، منتقل گردد. با توجه به اینکه قرارداد دوم فاقد عوض است و یک عقد احسانی محسوب می‌شود. ذی‌نفع ثالث در اصل نمی‌تواند الزام مشروطه را به انجام تعهد بخواهد، اما اگر قرارداد دوم کاملاً متمایز از قرارداد اول بوده و مشروطه با فرض اینکه موضوع قرارداد در ذمه وی مستقر گردیده و سپس آن را به ثالث انتقال داده است، می‌بایست انجام تعهد صورت گیرد و اگر از این

تعهد سر باز زده شود، امکان الزام وی توسط ذی نفع وجود خواهد داشت. حقوق آلبانی راهکار دیگری را در پیش گرفته است. بر پایه این قانون بعد از قبول ثالث، امکان فسخ معامله اول وجود ندارد، مگر اینکه مشروطه این حق را برای خود به صراحت قید کرده باشد (Kacaj, 2017: 43). این موضوع در حقوق ایران با توجه به اینکه الزام متعهد به انجام تعهد بر فسخ قرارداد اولویت داشته و متعهد در اصل باید الزام متعهد به انجام تعهد را مطالبه کند، هم‌راستا است (خوردندیان و محمدی بصیر، ۱۳۹۶: ۷۱).

۳-۲- انحلال قرارداد بر اساس «نظریه اداره فضولی مال غیر»^{۲۵}

یکی دیگر از نظریه‌های ارائه شده برای تعیین ماهیت تعهد به نفع ثالث نظریه اداره فضولی مال غیر است. از پیشگامان طرح این نظریه باید از «لابه»^{۲۶} نام برد. در حقوق فرانسه گفته شده است، تعهد به نفع ثالث که در ماده ۱۱۲۱ قانون مدنی مورد تصریح قانونگذار قرار گرفته است^{۲۷} با ماهیت نهاد حقوق پذیرفته شده در ماده ۱۱۶۵ قانون مدنی که به اداره فضولی مال غیر موسوم است قابل توجیه است. در حقوق ایران نیز قانونگذار، ماده ۳۰۶ قانون مدنی را به بیان حکم اداره فضولی مالی غیر اختصاص داده است. مطابق این ماده، «اگر کسی اموال غایب یا محجور و امثال آنها را بدون اجازه مالک یا کسی که حق اجازه دارد، اداره کند، باید حساب زمان تصدی خود را بدهد. در صورتی که تحصیل اجازه، در موقع مقدور بوده یا تأخیر در دخالت، موجب ضرر نبوده است، حق مطالبه مخارج نخواهد داشت. ولی اگر عدم دخالت یا تأخیر در دخالت، موجب ضرر صاحب مال باشد، دخالت‌کننده، مستحق اخذ مخارجی خواهد بود که برای اداره کردن لازم بوده است». گفته شده است که مشروطه با اشتراط تعهد به نفع ثالث، در حقیقت امور او را اداره می‌کند و به حساب او اقدام می‌کند. اگر شخص ثالث، اقدام مشروطه را قبول کند، یعنی عمل او را تأیید کرده است (Carbonnier, 1967: 425). به نسبت نظریه نخست این نظریه اشکالات کمتری دارد؛ زیرا بر اساس این نظریه تعهد به نفع ثالث از لحظه ایجاد به نفع ثالث تحقق می‌یابد و شرط تحقق این حق برای ثالث قبول وی نیست. با وجود این، این نظریه نیز نمی‌تواند در توجیه مبنای حقوقی تعهد به نفع ثالث اقناع‌کننده باشد؛ زیرا اول اینکه اداره فضولی مال غیر، بیشتر در جهت حمایت از اداره‌کننده با حسن نیت است و در این صورت برای «غیر» مسئولیت به دنبال دارد. در حالی که تعهد به نفع ثالث، برای ثالث فقط نافع است نه

25. Theorie de la gestion d'affaires

26. Labbe

27. On peut pareillement stipuler au profit d'un tiers lorsque telle est la condition d'une stipulation que l'on fait pour soi-même ou d'une donation que l'on fait à un autre. Celui qui a fait cette stipulation ne peut plus la révoquer si le tiers a déclaré vouloir.

مسئولیت‌زا. دوم، تعهد به نفع ثالث در زمره اعمال حقوقی است. در حالی که اداره فضولی اموال غیر در زمره اعمال حقوقی نیست. سوم، مشروطه در تعهد به نفع ثالث، طرف قرارداد است و به حساب خود، به عنوان اصیل عمل حقوقی مورد نظر را واقع می‌سازد، نه به حساب دیگری و به عنوان نمایندگی از او (کاتوزیان، ۱۳۸۷: ۳۱۵). چهارم، در تعهد به نفع ثالث، ثالث می‌تواند نفع ایجادشده به سود خویش را نپذیرد، ولی در اداره فضولی مال غیر اگر اداره‌کننده حسب شرایط مقرر مال غیر را اداره کرده باشد، استحقاق مطالبه هزینه‌های متحمل را دارد و مالک نمی‌تواند از پرداخت آن امتناع نماید. پنجم، اداره فضولی مال غیر در جهت جلوگیری از ورود زیان به ثالث است، اما تعهد به سود ثالث اعم از جلوگیری از ورود زیان یا تحصیل منفعت است. نارسایی‌های این نظریه باعث شده تا حقوق‌دانان توجیه نظریه دیگری را برای توجیه ماهیت تعهد به نفع ثالث جستجو نمایند.

با پذیرش این دیدگاه، باید توجه داشت که میان قرارداد اصلی و تعهد به نفع ثالثی که در ضمن آن ایجاد شده است، رابطه‌ای از نوع لازم و ملزوم برقرار نیست. نکته مهم اینکه بر پایه نظریه اداره فضولی مال غیر، شخص می‌تواند هزینه‌های صورت‌گرفته برای اداره مال غیر را مطالبه نماید. حال این پرسش مطرح می‌شود که شخص حق مطالبه هزینه‌های تحمیل‌شده در چه بازه زمانی را دارد؟ زمان انعقاد تعهد به نفع ثالث یا زمان انجام تعهد یا زمان انحلال قرارداد اصلی؟ نظر غالب این است که فسخ قرارداد موجب از میان رفتن تعهد به سود ثالث نخواهد شد، اما بطلان قرارداد کمی جای تأمل دارد. اگر قرارداد در اساس تشکیل نشده باشد، چگونه می‌توان شرط ضمن آن را نافذ دانست؟ از همین رو به نظر می‌رسد که بطلان قرارداد موجب بطلان تعهد به نفع ثالث خواهد شد؛ اما آیا این بطلان موجب عدم امکان رجوع متعهدله به شخص ثالث می‌گردد؟ درست است که برای امکان رجوع به ثالث، تحقق منفعت قطعی برای وی ضرورت ندارد؛ اما در فرض بطلان قرارداد، تمامی اعمال حقوقی مبتنی بر آن نیز باطل خواهند بود و در نتیجه متعهدله مالی را به نفع ثالث اداره نکرده است تا بتواند برای جبران هزینه‌ها به وی رجوع کند. افزون بر این در خصوص زمان تحقق اداره مال غیر، این پرسش مطرح می‌شود که آیا انعقاد تعهد به نفع ثالث را باید زمان اداره مال غیر دانست یا زمان اجرای تعهد را. به نظر می‌رسد صرف انعقاد عقد برای تحقق اداره مال غیر و در نتیجه امکان رجوع به ثالث کافی باشد. نمی‌توان تصور کرد که عدم انجام تعهدات از سوی متعهدعلیه موجبی برای عدم پرداخت هزینه‌های متعهدله باشد، اما مشکل در اینجا است که شخص ثالثی که هنوز عمل حقوقی را نپذیرفته و حتی به صورت عملی نیز منتفع نشده است، بر چه مبنایی باید هزینه‌های وارده شده بر متعهدله را پرداخت کند؟ در پاسخ می‌توان گفت که رد عمل حقوقی توسط ثالث را باید به معنای عدم تحقق شرایط لازم برای اداره مال غیر محسوب کرد و مطالبه هزینه را مقدور ندانست، اما

عدم انجام تعهد محملی برای عدم پرداخت هزینه‌ها نیست، چراکه در اداره فضولی مال غیر، منتفع بودن عمل جزو شرایط نهاد حقوقی اداره فضولی مال غیر نیست.

۳-۳- انحلال قرارداد بر اساس نظریه تعهد یک‌طرفی^{۲۸}

قائلین به این نظریه معتقدند که تعهد به نفع ثالث، نوعی انشای ایقاع است؛ یعنی مشروط‌علیه به‌صورت یک‌جانبه در مقابل ثالث، خود را متعهد می‌سازد. البته این نظریه، فرع بر پذیرش تعهد یک‌جانبه است؛ یعنی مقدم بر قبول این نظریه، باید قائل به آن شد که اراده مدیون به‌تنهایی می‌تواند، ایجاد تعهد کند. در نتیجه در قرارداد اصلی، مشروط‌علیه تعهدی به سود ثالث به ذمه می‌گیرد و همین التزام، بدون اینکه نیازی به رضایت ثالث داشته باشد، برای او ایجاد حق می‌کند. در حقوق ایران برخلاف نظر مشهور که تعهد یک‌جانبه (شرط ابتدایی) را معتبر می‌داند (شهیدی، ۱۴۰۳: ۲۰۹)، بیشتر حقوق‌دانان در بطلان شرط ابتدایی کمتر تردید نموده‌اند (محقق داماد، ۱۳۸۸: ۱۶۹). این مناقشه در فقه امامیه با شدت بیشتری برقرار است. برخی موافق صحت این شرط هستند، اما آن را لازم‌الاتباع نمی‌دانند (انصاری، ۱۴۱۵: ۵۶)؛ برخی آن را صحیح و لازم می‌دانند (طباطبایی یزدی، ۱۴۲۱: ۲۹۱)، برخی شرط ابتدایی را شرط نمی‌دانند، اما لازم‌الاجرا می‌دانند (نراقی، ۱۴۱۷: ۱۴۲) و در نهایت برخی این شرط را باطل تلقی کرده‌اند (سبزواری، ۱۴۲۳: ۲۲۵).

باید توجه داشت که در تعهد به نفع ثالث، ایجاد تعهد فقط به‌موجب اعلام اراده متعهد (مشروط‌علیه) صورت نمی‌گیرد؛ بلکه این تعهد، مورد تراضی طرفین قرارداد است. به عبارتی ایجاد آن با توافق اراده صورت می‌گیرد، نه اعلام اراده یک‌جانبه مشروط‌علیه (کاتوزیان، ۱۳۸۷: ۳۱۵-۳۱۶)، اما انجام آن تنها از سوی یک طرف بوده و طرف مقابل هیچ مسئولیتی در انجام تعهدی یا پرداخت عوضی ندارد.

برخلاف بند پیشین با توجه به اینکه نمی‌توان بطلان قرارداد را موجب بطلان تعهد به نفع ثالث دانست. در نظریه تعهد یک‌طرفی، متعهد‌علیه با شخص ثالث اقدام به انعقاد عمل حقوقی می‌نماید و این عمل حقوقی کاملاً متمایز از قرارداد دیگری است که متعهد‌علیه با طرف دیگر قرارداد منعقد می‌کند. درواقع دو عمل حقوقی در عرض یکدیگر قرار دارند و بطلان یکی، تأثیری در حیات یا انحلال عمل حقوقی دیگر ندارد. در این حالت متعهد‌علیه باید بدون توجه به وضعیت قرارداد دیگر، اقدام به انجام تعهد خود در مقابل ثالث نماید و در نتیجه ثالث قرارداد اول، به دلیل اینکه خود طرف قرارداد تعهد یک‌جانبه است، می‌تواند الزام متعهد‌علیه را از دادگاه بخواهد.

۳-۴- انحلال قرارداد بر اساس نظریه جعل مستقیم حق

یکی دیگر از نظریه‌های مطرح‌شده برای توجیه ماهیت تعهد به نفع ثالث نظریه «جعل مستقیم حق»^{۲۹} است. از نخستین طرفداران این نظریه در حقوق فرانسه می‌توان از «لامبرت»^{۳۰} نام برد. قائلین به این نظریه معتقدند که در تعهد به نفع ثالث، حقی به‌طور مستقیم به سبب قرارداد برای شخص ثالث ایجاد می‌شود؛ به عبارت دیگر متعاقدين، در ضمن قرارداد به‌طور مستقیم حقی برای ثالث ایجاد می‌کنند؛ بنابراین قبول ثالث فقط منجر به استقرار آن حق می‌شود، نه اینکه در ایجاد آن مؤثر باشد (Will, 1996: 425). بعضی از حقوق‌دانان، این نظریه را متناسب با حقوق ایران دانسته‌اند (امامی، ۱۴۰۳: ۳۱۰). بعضی دیگر از حقوق‌دانان عقیده دارند که رضای ثالث هیچ نقشی در ایجاد یا حتی استقرار حق مزبور ندارد و ثالث اگر آن را بپذیرد، دیگر نمی‌تواند رد کند. لذا ایجاد حق در برابر ثالث در حکم ایقاع است، جز اینکه وجود ایقاع ریشه قراردادی دارد و سبب آن تراضی دو طرف است، نه اراده متعهد یا طلبکار.

جعل مستقیم حق تا حدود زیادی با نظریه تعهد یک‌جانبه مشابه است، اما تفاوت‌های عمده‌ای نیز میان این دو نظریه وجود دارد که منجر به تأثیرات عملی بزرگی می‌گردد. نخست اینکه آیا می‌توان ثالث را طرف قرارداد با متعهدعلیه دانست؟ به نظر پاسخ مثبت است. با وجود اینکه حقوق روم و به تبع آن حقوق غرب تا قرن‌ها منکر امکان تصور ایجاد تعهد از طریق ایقاع بودند و رگه‌های آن حتی در قوانین ایتالیا تا سال ۱۹۴۲ میلادی موجود بود (یزدانیان، ۱۳۹۹: ۶۳۱)، اما امروزه تردیدی در پذیرش نهاد حقوقی ایقاع (البته در چهارچوب خود) وجود ندارد. بیشتر این ایقاعات نیز میان دو شخص صورت می‌گیرند^{۳۱} و با وجود اینکه طرف مقابل در تحقق ایقاع نقشی ندارد، اما می‌تواند آثار ناشی از ایقاع را مطالبه نماید. حال آنکه در نظریه جعل مستقیم حق با نهاد حقوقی عقد مواجه هستیم و به طریق اولی، طرف مقابل توانایی مطالبه اثر آن را خواهد داشت. محل بحث آن است که آیا به مانند نظریه تعهد یک‌طرفی با دو عمل حقوقی موازی یکدیگر مواجه هستیم یا خیر، یک قرارداد برای انجام تمام این تعهدات کافی است؟ با توجه به اینکه قصد واقعی طرفین در انعقاد عمل حقوقی ملاک تمییز است، بنابراین نمی‌توان به این دلیل که هر دو تعهد در یک زمان یا در ضمن نگارش یک سند واحد صورت پذیرفته، آنها را عمل حقوقی واحدی در نظر گرفت، بر همین اساس در این نظریه نیز با دو عقد متمایز از یکدیگر و در عرض هم مواجه هستیم و اثر بطلان عقد دیگر تأثیری بر تعهد صورت‌گرفته در مقابل شخص ثالث بر عقد مزبور نخواهد داشت.

29. Theorie de la creation directe du droit

30. Lambert

۳۱. البته موارد استثنائی مانند حیازت را می‌توان به‌عنوان مثال خلاف ذکر نمود.

۳-۵- انحلال قرارداد بر اساس «نظریه تحقق حق ناشی از شرط برای مشروطه و اباحه آن به ثالث»

بر اساس این نظر می‌توان گفت که مشروط‌علیه در برابر شخص ثالث به‌طور مستقیم متعهد نمی‌شود. حق ناشی از شرط، در وهله اول برای مشروطه ایجاد می‌شود. این همان چیزی است که پیروان نظریه نخست قائل به آن بودند. با وجود این به نظر می‌رسد که میان مشروطه و ثالث هیچ رابطه قراردادی به وجود نمی‌آید؛ بلکه مشروطه با جعل چنین شرطی به نفع خود جهت استفاده از آن را شخص ثالثی قرار می‌دهد. لذا بر اساس این نظریه، تعهد به نفع ثالث استثنایی بر قاعده نسبی بودن اثر عقد قلمداد نمی‌شود (MacFarlane, 2018: 282) و مطابق قاعده اثر عقد در روابط طرفین عقد پدیدار می‌شود و عقد فقط طرفین عقد را در برابر هم ملزم می‌نماید؛ اما به دلیل اینکه انگیزه اصلی مشروطه از چنین شرطی بهره‌مند نمودن شخص ثالث از نفع ناشی از شرط است، به تعهد مشروط‌علیه این قید را می‌افزاید که شرط به نفع ثالث اجرا شود، مشروط‌علیه هم تعهد مزبور را با چنین قیدی می‌پذیرد. این چنین توافقی به معنای آن نیست که مشروط‌علیه در مقابل شخص ثالث متعهد شده است، بلکه همچنان که این تعهد الزام‌آور در برابر مشروطه بر عهده گرفته می‌شود، اما متضمن این قید نیز هست که به نفع شخص ثالث مورد نظر اجرا گردد (MacQueen & Zimmermann, 2006). بر این اساس باید در تعهد به نفع ثالث دو مرحله تعهد را از هم تفکیک نمود. مرحله تحقق تعهد و مرحله اجرای تعهد. در تعهد به نفع ثالث، اصل تعهد در برابر مشروطه به ذمه گرفته می‌شود و الزام ناشی از شرط از حقوق وی است. ولی بر اساس توافق حاصله مشروط‌علیه متعهد شده است که شرط را به نحوی که دلخواه مشروطه است، یعنی به نفع ثالث اجرا نماید؛ بنابراین میان مشروط‌علیه و شخص ثالث رابطه قراردادی الزام‌آوری به وجود نمی‌آید. این رابطه حقوقی به دلیل بطلان شرط ابتدایی، نمی‌تواند مشمول عنوان تعهد یک‌طرفی مشروط‌علیه در برابر شخص ثالث باشد. در رابطه مشروطه و شخص ثالث نیز هیچ رابطه حقوقی الزام‌آوری به وجود نمی‌آید (Perillo, 2014: 501). اجرای تعهد مورد نظر به نفع شخص ثالث که بخشی از توافق قرارداد میان مشروط‌علیه و مشروطه است، عملی تبرعی از جانب مشروطه در برابر شخص ثالث است. کما اینکه مشروطه می‌تواند بدون اینکه قراردادی در بین باشد، عملی تبرعی به نفع شخص ثالث انجام بدهد و وعده انجام چنین عمل تبرعی ایجاد الزام نمی‌کند. در تعهد به نفع ثالثی که در قرارداد مورد توافق قرار گرفته است، هیچ‌گونه رابطه قانونی الزام‌آوری میان مشروطه و شخص ثالث به وجود نمی‌آید. حال اگر پرسیده شود که شخص ثالث می‌تواند الزام مشروط‌علیه را به ایفای شرط مطالبه کند، در جواب می‌توان گفت که الزام مشروط‌علیه به ایفای شرط، فقط از حقوق مشروطه است. ولی در تعهد به نفع ثالث به‌طور ضمنی توافق می‌شود که شخص ثالث حق دارد به نمایندگی از

مشروطه ایفای شرط را از مشروط علیه درخواست کند (Andrews, 1988)؛ بنابراین شخص ثالث به اصالت نمی تواند ایفای تعهدی که به نفع او شده است را مطالبه کند؛ زیرا او حقی بر ذمه مشروط علیه ندارد. بلکه وی از باب نمایندگی می تواند ایفای شرط را مطالبه کند و مشروط علیه نیز در برابر مشروط له حداقل به صورت ضمنی چنین نمایندگی را پذیرفته است.

در این نظریه با عقدی واحد میان متعهد علیه و متعهد له مواجه هستیم؛ و بنابراین با توجه به آنچه پیش تر بیان شد، بطلان قرارداد به منزله فقدان تعهد صورت گرفته به نفع ثالث است. در مورد فسخ قرارداد نیز باید به این نکته توجه داشت که متعهد علیه در مقام انجام تعهد متعهد له بنا به خواست او اقدام به انجام تعهد در حق ثالث می نماید، از همین رو تعهد صورت گرفته حقی برای ثالث پدید نمی آورد تا در فرض انحلال عقد به سبب فسخ یا اقاله همچنان پابرجا باشد.

درواقع برای شخص ثالث فقط ایجاد اباحه انتفاع می کند. به عبارتی در تعهد به نفع ثالث، ثالث بر ذمه مشروط له، حقی پیدا نمی کند. او با تجویز مشروط له فقط می تواند از آن شرط منتفع شود. اگر غیر از این بود، مشروط له نه حق فسخ قرارداد اصلی را داشت و نه حق اقاله آن. ضمن آنکه اگر قائل به ذی حق بودن شخص ثالث شویم، باید شرط ابتدایی را نیز معتبر بدانیم؛ زیرا طرفین قرارداد، ملزم به ایفای تعهد به نفع شخص ثالث می شوند، بدون اینکه ثالث برای انتفاع از آن پرداخت عوضی را تقبل کرده باشد؛ بنابراین از مبانی نامعتبر بودن شرط ابتدایی نیز می توان استفاده کرد که مشروط له برای شخص ثالث فقط ایجاد اباحه انتفاع کرده است؛ بر این اساس هم فسخ و هم اقاله قرارداد اصلی مقدور است، هم اینکه مشروط له می تواند از اذن خود رجوع کند یا حتی منتفع شرط را تغییر دهد.

البته نباید نادیده گرفت که ذی حق قلمداد کردن شخص ثالث، باعث شده است عده ای از حقوق دانان اقاله و فسخ قراردادی که به نفع ثالث در آن شرطی گنجانده شده است را ناممکن بدانند (صفایی، ۱۴۰۳: ۳۲۵). البته بعضی دیگر، ضمن آنکه شخص ثالث را ذی حق می دانند، اما فسخ و اقاله عقد اصلی را نیز ممکن محسوب کرده اند (امامی، ۱۴۰۳: ۲۵۷).

نتیجه گیری

در مورد ماهیت تعهد به نفع ثالث پنج دیدگاه مختلف مطرح گردیده است که عبارت اند از: نظریه ایجاب، اداره فضولی مال غیر، تعهد یک طرفی، جعل مستقیم حق و تحقق حق ناشی از شرط برای مشروط له و اباحه آن به ثالث. با وجود مشابهت هایی میان این ماهیت های اعتباری و نهاد حقوقی تعهد به نفع ثالث، اما نمی توان منکر تفاوت های عمیق میان آنها شد. انتخاب هر یک از این دیدگاه ها، در تحلیل حیات یا انحلال تعهد به نفع ثالث در فرض انحلال قرارداد اصلی، مؤثر خواهد بود. از سوی دیگر باید تا حد امکان از گسترش نهادهای حقوقی جلوگیری کرد و هر

عمل حقوقی را نباید به آسانی تحت حاکمیت ماده ۱۰ قانون مدنی قرار داد. چراکه نخست اینکه قانون باید برای مخاطب قابل فهم بوده و گسترش آن این ویژگی را کم رنگ می نماید. دوم، تحلیل نهادهای حقوقی ذیل قواعد عمومی، می تواند در تفسیر و تحلیل آن کمک شایانی نماید. از همین رو باید تلاش گردد میان نظریه های ارائه شده مناسب ترین را برگزید و اقدام به تفسیر ماهیت تعهد به نفع ثالث ذیل ماده ۱۰ قانون مدنی ننمود. در میان نظریه های ارائه شده، نظریه «تحقق حق ناشی از شرط برای مشروطه و اباحه آن به ثالث» ارجح است. چراکه این دیدگاه به قصد واقعی طرفین و آنچه در عالم واقع رخ داده، نزدیک تر است. مسلم است که شخص متعهد علیه به دلیل قرارداد اصلی اقدام به پذیرش تعهد به سود ثالث نموده است، بنابراین نمی توان طرف تعهد را متعهدله قرارداد ندانست. این امر در عالم واقع آن چنان غیر قابل انکار است که اگر طرفین در صدد ایجاد تعهدی مستقیم میان متعهد علیه و ثالث بوده باشند، آن را نه در ذیل این قرارداد و نه بدون حضور ثالث و دخالت آن منعقد نمی کنند، لذا تعهد مزبور یک تعهد فرعی بر تعهد اصلی ایجاد شده در قرارداد است.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- امامی، حسن. (۱۴۰۳). حقوق مدنی. جلد ۱، چاپ ۴۲. تهران: اسلامیه.
- انصاری، مرتضی بن محمد. (۱۴۱۵ق). المکاسب المحرمه، البیع و الخيار. قم: کنگره بزرگداشت شیخ اعظم انصاری.
- باقری، پرویز. (۱۴۰۱). بازنمایی استثناهای ذی نفعی ثالث در عقد. فصلنامه پژوهش های فقه و حقوق اسلامی، (۶۹).
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر. (۱۳۵۷). دایرةالمعارف حقوق مدنی و تجارت. جلد ۱، چاپ ۱. تهران: بنیاد استاد.
- حاجی پور، مرتضی. (۱۳۹۷). وضعیت حقوقی مسئولیت پیش قراردادی. فصلنامه دیدگاه های حقوقی، (۸۴).
- حبیبی، محمود. (۱۴۰۰). مطالعه تطبیقی و تحلیلی مفهوم و جایگاه طرف ثالث قرارداد. دیدگاه های حقوق قضایی، (۹۴).
- خانی، محمدرضا و عباسعلی دارویی. (۱۴۰۰). قائم مقامی در دعوا با نگاهی بر آرای دادگاه ها. فصلنامه قضاوت، (۱۰۶).
- خورسندیان، محمدعلی و فرهاد محمدی بصیر. (۱۳۹۶). الزام به اجرای عین تعهدات قراردادی در حقوق ایران در مقایسه با اسناد نوین حقوق خصوصی. دیدگاه های حقوق قضایی، (۷۹-۸۰).
- سبزواری، محمدباقر بن محمد. (۱۴۲۳ق). کفایة الاحکام. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- شهیدی، مهدی. (۱۴۰۳). تشکیل قراردادها و تعهدات. چاپ ۱۸. تهران: مجد.
- شیروانی زاده آرانی، حامد و اکبر میرزائزاد جویباری. (۱۴۰۱). ممنوعیت تحمیل شخص ثالث به عنوان طرف قرارداد در حقوق ایران و انگلیس. دیدگاه های حقوق قضایی، (۹۹).
- صالحی مازندرانی، محمد و پیام محمدی میرعزیزی. (۱۳۹۶). اثر رد تعهد به نفع ثالث بر قرارداد. فصلنامه حقوق خصوصی، (۱).
- صفایی، حسین. (۱۴۰۳). قواعد عمومی قراردادها. چاپ ۴۱. تهران: میزان.
- طباطبایی یزدی، محمدکاظم. (۱۴۲۱ق). حاشیه المکاسب. چاپ ۲. قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۸۷). محدودیت های آزادی قراردادی بر مبنای حمایت از مصرف کننده. فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، (۳).
- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۹۹). قواعد عمومی قراردادها. جلد ۳، چاپ ۶. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- محسنی، سعید. (۱۳۹۴). مسئولیت ناشی از صدور سند تجاری به نمایندگی های تجاری. فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، (۱).
- محقق داماد، سید مصطفی. (۱۳۸۸). نظریه عمومی حقوق و التزامات در حقوق اسلامی. چاپ ۳.

تهران: مرکز نشر علوم اسلامی.

- محمدی، سام. (۱۳۸۸). ماهیت حقوقی تعهد به نفع شخص ثالث». فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، ۳۹(۱).

- نراقی، ملا احمد بن محمد. (۱۴۱۷ق). عوائد الایام فی بیان قواعد الأحکام و مهمات مسائل الأحلال و الحرام. قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

- یزدانیان، علیرضا. (۱۳۹۹). طرح نظریه تعهدات ایقاعی در حقوق ایران با مطالعه تطبیقی در حقوق فرانسه. فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی، ۳(۳).

(ب) منابع خارجی

- Andrews, N. H. (1988). Does a third party beneficiary have a right in English law?. *Legal Studies*, 8(1).

- Carbonnier, Jean. (1967). *Droit civil*. Vol. 2. Paris: Presses Universitaires de France.

- Josserand, Louis. (1928). *Cours de droit civil positif français*. Vol. 2. 3rd ed. Paris: Librairie du Recueil Sirey.

- Kacaj, Malvin. (2017). Characteristics of Contracts for the Benefit of Third Parties. *Global Journal of Politics and Law Research*, 6(1).

- MacFarlane, Lorna Jane. (2018). *Privity and Exceptions to Privity in Scots Private Law: A New Taxonomy*. PhD thesis, University of Edinburgh.

- MacQueen, H. L. & R. Zimmermann. (2006). *European Contract Law: Scots and South African Perspectives*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Perillo, Joseph M. Donee Beneficiaries and the Parol Evidence Rule. *St. Thomas Law Review*, (26).

- Saliko, Hysen & Eriona Bezatliu. (2018). Third Parties Rights in a Contract and the Effect of the Contract. *Global Journal of Politics and Law Research*, 6(3).

- Will, Alex. (1996). *Droit civil, les obligations*. Paris.